

высоких требований с уважением к личности, воспитание в коллективе и через коллектив, индивидуальный подход, преемственность, активность и самостоятельность.

Методами нравственного воспитания должны стать убеждение, пример, моральный авторитет офицеров, а также принуждение, меры дисциплинарного воздействия.

Что касается эстетического воспитания — это целенаправленная система формирования человека, который не только воспринимает прекрасное, но и стремится жить и творить по законам красоты. Основными задачами эстетического воспитания являются: формирование эстетических вкусов, идеалов, развитие способности правильно понимать эстетические ценности, формирование у будущих сотрудников потребности утверждать прекрасное — в труде, в быту, в образе жизни в целом.

Эстетическое воспитание играет большую роль в повышении культуры служебной деятельности, эффективности работы и способствует росту престижа органов внутренних дел. Сейчас нашей стране как никогда нужна не только высокопрофессиональная, но и интеллигентная полиция, которую население уважает и всячески поддерживает.

Основными принципами эстетического воспитания являются: всеобщность эстетического воспитания и художественного образования, единство эстетического и нравственного воспитания, комплексное воздействие различных видов искусства, творческая самостоятельность работников ОВД.

Түйін

Мақалада ІІМ қарасты жоғары оқу орындарындағы адамгершілік тәрбие мәселелері қарастырылады және оның шешу жолдары көрсетіледі.

Resume

In given article considers problems of moral education in higher educational schools of MIA and given the ways of its usage.

Қ. С. Мұқыш, ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жалпы білім беретін пәндер кафедрасының аға оқытушысы, полиция аға лейтенанты

М-Ж. КӨПЕЕВ ДҮНИЕТАНЫМЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БАСТАУЛАРЫ

Мәшһүр-Жүсіп еңбегі ұзақ жылдар бойы қалтарыста келді. Кеңес үкіметінің қатаң қадағалау астына алуының өзіндік дәйектемесі де жоқ емес еді. Себебі сол уақыттағы пралитарияттық қоғам құру жолындағы үкіметке қандай да бір халықтық құндылықтың қажеті шамалы болатын. Ал, Мәшһүр бала жастан ұлт құндылықтарын асқан зеректікпен бойына дарытқан, нағыз құйма құлақтың өзін. Мәшһүр өз балалық шағы жайындағы естелік өлеңдерінде шар кітабын, (арабша шарх-түсіндірме) наху кітабын, (арап тілінің грамматикасы) фикх — құқықтану, мұхтасар сияқты т. б. кітаптарды мән мағынасымен өзгелерден бұрын меңгеретіндігін өзіндік хикаятпен жеткізсе, «Ер Тарғын», «Қозы Көрпеш» жырларын Мұса Шорманұлы алдында жырлауын «Мәшһүр» атын қосақтауға байланысты өлеңдерінде айтып өтеді. Бала жасынан қазақ мәдениетіне деген ықыластығын аңғару қиын емес. Бұдан байқағанымыз Мәшһүр еңбектерінің бүгінгі күнге дейінгі мекені архив сөрелері болғандығына үш бірдей себеп бар деп тұжырым жасаймыз: біріншісі, жоғарыдағы кітаптар негізіндегі ислам діні. Ислами түсініктегі Мәшһүрдің атына, жаңа қоғамдық қатынаста (кеңестік) керітартпа, панисламист, мракабест деген «таңбалы мөр» басылуы еді. Екіншісі, ұлт діндегі — тарихи жады. Мәшһүр қағазға түсірген әдебиет, тарих, мәдениет жауһарлары. Яғни, кеңестік үкіметтің өресі бойынша, Мәшһүрмен бірге небір ұлт Саңылақтары бірге көмілу керек еді. Өйткені олар туралы, олардың қайраткерлігін, ескірген даналық нақыл сөздерін алғашқылардың бірі болып, Мәшһүр қағазға түсірген болатын. Үшіншісі, 1907 жылы шыққан антиотарлық үш бірдей кітап. Бұл кітаптарың жарыққа шығу тарихы өз алдына бөлек мақаланың өзегі. Біздің айтпағымыз осы жағдайдан кейінгі Мәшһүрдің жай-күйі.

Ақынның Бұхара, Ташкент, Түркістан бағытына қарай үш мәрте сапар шеккені мәлім. Осы үш сапарының соңғысы кітаптарының жариялануынан кейін болып отырған жағдай. Бұл Мәшһүр соңына

шам алып түсудің және еріктен тыс жер аудару тәсілінің басы болатын. Осы тұста ресей билігіндегі тартыс ушығып, ал Мәшһүр мәселесі жайына қалған болуы керек. Бірақ бұл саяси із кешу қай биліктің болсын тарапынан тыс қалмады. Тіпті өз ажалынан дүниеден өтпегенде, кім біледі, репрессия құр-Обандарының кебін кимек пе еді?! Бұндай ойдың себебі, сол жылы, сол күз айында аяулы қазақтың тағы бір перзенті оққа ұшпады ма?

Мәшһүр-Жүсіп Көпеев (1858-1931) бес жасында сауатын ауыл молласынан дәріс тыңдау арқылы ашады. Оның өмірлік көзқарасының қалыптасуына мұрындық болған алғашқы ұстаздарының ішінде Камарадин атты қазіреттің есімі ерекше аталады. Оны Мәшһүр ықыласынан да байқай аламыз. «Біздің сегіз жасқа толған кезімізде қоян жылы Қамардин хазірет Омбыдан көшіп, Баянаулаға келді» десе¹, жоқтау өлеңінде:

«Келтірді құдай айдап біздің елге,
Кенелді дария теңіз, шалқар көлге.
Әкелген себеп болып Мұса мырза,
Қанша дұға қылсаң аз сондай ерге!
Шәкірттер жиналысты әр тараптан,
Үлгі алды: фикке, наху, парсы, арабтан.
Баһырасы жұққан жанға сондай болды,
Көкелташ, оқығандай, Мерғарабтан»².

Осы туындыдан Қазіреттің білімі айтарлықтай жоғары деңгейде болғандығын аңғарамыз. Яғни, ақынның сөзімен айтсақ «он екі пән» білімі болған дейді. Ташкенттегі Көкілташ медресесінен білім алғандығын баян етеді. Кіші жүз қазағы дей отыра, Мәшһүрдің мәшһүр болуына бар білгенін аямай төккен адамның біліктілігін былай сараптайды:

«Гұлама бұдан артық болсын қандай,
Көз көрмес, естімеске бұ заманда-ай!
Қырмызы қызыл жібек мінезденген,
Аузынан шыққан сөзі шекер балдай.
.... Омбыда екі бастан молда жоқ-ты,
Айтпайды ғалым бар деп онда тіпті.
Ахон бар, Ғабдал, — бәрі Қызылжарда
О дағы бұл кісіні: «Артық!» — депті»³.

15-16 жас шамасынан бастап, Мәшһүр бала оқытумен айналысып мал табу әрекетіне көшеді. Кейіннен осы босқа өткен күндеріне өкініп өз өмірін ертегі қылып жырлайды.

...Қуғаным бала жастан — ғылым жолы,
Емес пе ғылым жолы — ханның қолы?!
Жазасы хан қолынан қашқандықтың,

Ит қорлықпен күнелтің оны-мұны⁴ — деп тірісінде әулиеге баланып үлгерген Мәшһүр бабамыз өз іс-әрекеттеріне есеп бергендей кейінгіге ғибрат етеді.

Біз жоғарыда Бұхара, Ташкент сапары жайлы тілге тиек еткен едік. Осы сапарларының алғашқысын М-Ж.Көпеев ұстазының дүниеден озғанынан кейін оның ықыласы арқылы 29 жасында жасайды. Демек, Мәшһүр дүниетанымының қалыптасу бастауында рухани ұстаздарының үлесі орасан. Жастайынан алған білім нәрі Мәшһүр-Жүсіп Көпеевті қазақ даласына кең тараған Қ. А. Ясауи жолы мен оның шәкірті, кейін өзіндік сопылық жолы мен белгілі болған Нақышбандия Бахауиддин тарихатының аясында өрбігенін аңғарамыз. Ақынның қаншалықты тарихат жолын ұстанғаны жайлы айтудың қажеті жоқ деп білдік, оны Мәшһүрдің еңбектері өзі айтып тұр. Біздің мақсат тұтастай ұлттың ұлттық тарихи санасын қалыптастыруда дана ойшылдарымыздың дүниетанымының сабақтастығын аңғару, өзіңнен өткізу.

Көкілташ ислами сопылық ілімнің бір тармағы нақышбандия тарихаты мектебінің бірі болғандығы белгілі. Бұған Мәшһүрдің:

«Келеді шығып жаңа ащы терім,
Шабуға бүктетіліп жетпей жерім.
Күндіз-түні басыма пана болған

Қожай — Баһауалдин кәміл пірім.»⁵ — деуіндегі сабақтастық арнасының алтын желін байыптау қиындық тудырмайды.

Мәшһүр феноменінің қалыптасуына мүмкіндік туғызған сол кезеңдегі саяси-әлеуметтік ахуал деп тануымыз қажеттілік. Бұл жайында сөз қозғамай Мәшһүрдің тарихи болмысын елестету мүмкін емес деп ойлаймыз. Өйткені Мәшһүр дәуір құндылықтарының алмасу кезеңінде балалық шағын өткерді. Бұл қандай алмасу десек, елдің көшпеліліктен отырықшылыққа өту кезеңі болатын. Жүздеген жылдарға ұласқан екі жақ теке-тіресі Кенесары көтерілісі арқылы аяқталды деп түйеміз. Жеңімпаз отаршы елдің

бұндай қарқынды қарсылықтан түйгені болса керек, ендігі саяси қадамын ойлана айла-әдіске салу қажет екенін ұққандай. Империяның ойлануына біраз уақыт кеткеніне ұқсайды. Немесе, кескілескен үлкен жауының аяқ асты ыдырауы масаттандырып не абдыратып тастаған. Ал, қазақ халықы болса, осы уақытта біраз перзентін дүниеге әкеліп және оған ғылым білімін (бұл жерде ғылым білімі деп ислам діні, ислам мәдениетінің қыр-сырын, өзін, өзінің болмысын тану ілімі) беріп үлгерген деуімізге болады. Яғни, осы бір уақыт аралығында ел іші аз да болса, арқаларын кеңге салғанға ұқсайды. Олай дейтініміз осынау тұста дүниеге келіп, қазақтың маңдай алды ұлдарына айналған Абай, Ыбырай, Шәкәрім, Мәшһүр, Ғұмыр Қараш т. б. ізденіс жолында хакімдік, ғұламалық, әулиелік деңгейге көтерілді. Бұл осы тарихи кезеңдік құбылыс еді.

Тарихта қазақтың қазақ болғалы алаңсыз күн кешуі болмады десе де болатындай. Аттың жалы, түйенің қомында жаугершілік тірлігі өнердің бір түрі ғылым білімін меңгеруге мұрша бермеді. Бұл жайында тіпті Мәшһүр бұрынғыдан қалған мынандай үлгілі сөзді де келтіреді: «батыр деген бір барак ит, екі қатынның бірі табады, би деген ақ шарифат ілуде бірақ қатын табады». Әрине, бұл қағиданың алғашқы бөлігі сол заманның әлеуметтік өмір сұру қатынастарына тікелей байланысты еді. Бірақ Мәшһүр дәуірі басқаша көзқарасты талап етті. Бұл көзқарас, заман — «білекті бірді, білімді мыңды жығады» принципіне негізделген болатын. Ендігі таңда орыс бодандығынан білім арқылы шығудың амалдары қарастырыла бастағандай. Бұған себеп, Қарқаралыда Құнанбай қажының, (1851) Баянаулада Мұса мырзаның (1861) мешіт-медіресе салуы көп сырды аңғартатынға ұқсайды. Өйткені, дүркін-дүркін бой көтерген ұлт азаттық көтерілістердің тас қамалдай болып қаруланған патша әскеріне айбалта, шоқпар арқылы қарсылық көрсетуі заманның прогрессивті алға жылжуын мойындағысы келмесе де мойындатарлықтай көріністер еді. 1916 жылы 18 бен 31 ді әскерге шақыру саясатына наразы, бір топ Баянаула жастары көтерілсе керек. Оның ішінде Мәшһүрдің ортаншы ұлы Мұхамед Әменде бар, Мәшһүрден бата алмақшы болғанда, оң қабақ танытпауы заманның өзге қырынан келгендігін ескеретінін аңғару қиын емес. Айта кететін жайт, ел ішінде Мәшһүр-Жүсіп Абайға әлде қандай саясатқа байланысты құпия хат жазыпты-мыс деген әңгіме кездеседі. Тіпті бұл жайында Р.Тоқтаров «Абайдың жұмбағы» деген тарихи-көркем шығармасында Көкшетаудың қазағы дін туралы жазғанын, сол себепті Абай үйінде тінту жүргенін айтады. Сөйте отыра, автор Қосшығұл есімді кейіпкерін «Нұрсипат» атты Мәшһүр-Жүсіп, Әлихан Бөкейхан, Мағауияға арнаған тарауында бейнелейді. Бұл ақиқатында осылай ма, әлде кездейсоқтық па? Мәшһүр-Жүсіптің нақышбандия тарихатымен байланысын жоғарыда айтық. Ал, нақышбандишылар әу бастан орыстың отарлау саясатына тікелей қарсы іс-әрекеттер жасаған дейді теолог ғалым Д. Кенжетай. Сондықтан да отарлаушы тарапынан «бандит» деген ұғым «бандия» сөз тіркесінен пайда болған дейді. Бұл тұжырымның негізі барға ұқсайды. 1918-жылдары орыс экспедициясы Бұхараға қарай шығады дегенді естіген жұрт Көкелташ медресесін өртеп, барлық әдебиет атаулысын орыстың қолы жетпес мұсылман елдерінің тереңіне алып кеткен деген де сөз бар. Бұдан шығатын қортынды Мәшһүрдің «Сарыарқаның кімдікі екендігі», «Хал-ахуал», «Тірлікте көп жасағандықтан көрген бір тамашамыз» атты кітаптарының 1907 жылы шығуының мәнін және жарияланған өлеңдерінің мазмұнынан әділетсіздікке қарсылықтың негізін көреміз. Сондай-ақ бұл еңбектер «қамауға алынғандығын», Ақынның ел ішінде өзін «Мүсәпір» атап қара тізімге іліккендігін айтуға болады. Бұдан шығатын қортынды жалаң қол, көзсіз ерлікке баруды заман талабы көтермейтінін Мәшһүр жан-дүниесімен ұққандай. Қалай болғанда да Мәшһүр, ғылым-білім мәселесінде батыстық материалдық құндылықтарға бағытталған білімнен гөрі, адамшылық нормаларға негізделген ғылым білімінің жолын ұсынады.

Мәшһүрдің «Құдайдың құдайлығын жұрт көзіне адам түсірмек» — дегендегісі ізгі ой, ізгі іс, ізгі харекет иман ісін ту ету адами ізгілік жолы дегені емес пе. «Адам және жұлдыздар арақатынасы» деген еңбегінде Мәшһүр адамның әрбір мүшесі бір-бір машина өз алдына жұмыс істеп тұр. Жүрек машиналардың түп тұрағы.... Жүрек — Күн орнында... Сендер бұларды бір-бір жапырақ ет деп жүрсіңдер ғой деп үлкен ойды сабақтайды. Бұдан адамның микро әлемі арқылы, макро әлемді тануға мүмкіндігі барлығын байқаймыз. «Ғылым екі түрлі болады,-дейді Мәшһүр,-ғылымқал және ғылымхал. Пендеден пенде сабақ алып, көзбен көріп, тілмен оқылатын оқуды: «Ғылымқал»-дейді. Бір пендеден бір пенде мың жыл үйреніп, онымен дәнеме болмайды. Көңілден көңіл сабақ алатұғын бір жол бар: оны «Ғылымхал»,-дейді. Бұ көңілдесін жүргізгішінің ұстазы-Құдай тәбәрәк отығылының өзінің ғылым сипаттары, қалам сағаттары болады....

Жарық-нұрдың асылы Құдайдан болатын болса, ғылым, нұрынан жарық, ғылым нұрынан күшті нұр бар ма?! Құдайдан ғылым нұры бір пенденің көңіліне құйылса, ғылымхал сол пендеде болады. Әулиелердің тәбәрәгіне таллағұзы «қалқал»-деп, қала жаздым; шымыс (шымсын) тәбәрізі болмаса, би иман өле жаздым, — деген Мышной Шарифтің сажы молда талаптылары: «Ғылымхалың болмаса, // Ғылымқалыңнан» не сол? — Зікір қалыбың болмаса, Зікірбаныңнан не сол?»!-деген Шат Машырап диуана талпызы:

Хазірет сұлтан Алғарфин шаһырынша әулие «Хикмет» кітабында неше жерде сөйлеген:

Қал ғылымда қалғандар-
Бір шындық жоқ жалғандар!
Осы сырға қанғандар

Ара жолда қалдыя[r]»⁶ — деп Қ. А. Иасауи хикметіне сілтеме жасай отыра, оған деген мейлінше ықыласты сый-құрмет көрсету нышанын аңғарамыз.

Әдетте, Мәшһүр-Жүсіп Көпеевті, оның шығармашылығын зерттеушілер революцияға дейінгі ақын-жазушылардың ішіндегі соңынан ең көп мұра қалдырған адам деп таниды. Дегенмен де, халық ауыз әдебиетін хатқа түсіру барысында атақты түрколог-ғалым В.В.Радловтың ықпалы болған деген тұжырымға бой ұрады. Бұған себеп Радловпен кездескені болса керек. Василий Василевичтің еңбектерінің қандай да бір ықпалы болмады деп те айта алмаймыз. Солай болғанмен де, хронологиялық өмір жолын бейнелейтін өлеңдері мен қара сөзбен жазылған еңбектерінен ол Ғалымға дейінгі Мәшһүр танымында басқа себеп, басқа ішкі тіннің (стержен) барын аңғарамыз. Ол қандай тін десек, ел-жұртына деген мейлінше сүйіспеншілігі дер едік. Алғашқы рет он төрт жас шамасында өз туған өлкесінің және нағашы жұрты нұра өзені бойындағы Қуандық елінің жақсы-жайсандары мен жер-су аттарын қағазға түсіргендегі ертеден, өмірінің соңына дейін ат үстінен түспей, өз айтпақшы, ескі сөз білетін біреу бар деп естісе, ішер асын жерге қоюының мәнін мына бір сөзінен байқаймыз. Тілеуімбет деген Мәшһүр-Жүсіптің арғы бабаларының бірі. Осы кісінің он бес ұлы болған. 1723-жылғы «Ақтабан шұбырынды» жылдары түгелге жуық жау қолынан өлген. Тек Тайлақ пен Сексен батырлардың арқасында түйе қомында бесікте жатқан қос сәби аман қалады. Соның бірі Бесім. «Сол Бесімнен өсіп-өнген нәсілден келіп, мен мұны сөйлеп тұрмын. Мұны ұмытпай жүргенім осындай ата-бабам қалмақтан не үшін қырылды? Кейінгі үрім-бұтағына жер-су алып берем деп қырылды. Жалғыз менің ата-бабам емес, жер-суға таласып, көп қазақ қырғын тапты. Бұл Сарыарқа біздің қазаққа атасының құны болып, олжа болып еді. Біреу біреуге: «Сонымнан қалмастай, атаңның құны бар ма еді?!» — дейді ғой. Сондай-ақ: атамның құны болғаны үшін, жер-судан айрылып қаңғып, қоныссыз жүргеніме ішім күйіп, өлсем, ойымнан кетер емес.»⁷ — дегендегісі дәлел. Бұл Мәшһүрдің негізгі тұғыры. Оны қамшылаған да осы ойлар болса керек. Әйтпесе, шығытанушы ғалыммен Мәшһүрге дейін де, кейін де кім кездеспеді дейсіз. «Біздің қазақ елінің арасында әдет-аузында сөз: «Ата мекен қонысты әкесінің басынан, қойнындағы қатынынан кем көрмейтін, қашаннан қанға сіңген әдет» — деп, өзі өмірінің қағидасына айналдырған ұстанымының Мөденің «Жерді кім туады?» принципіне бағыттап осылай шегелей түседі. Ел-жұртына деген ыстық сезімі ішкі мативтермен ұштасқаннан соң, ақынның жан-дүниесі тоғышарлық пен немқұрайлыққа, әділетсіздік атаулысына төзбей, бірден ащы сынның астына алып отырады. Сондай сынның бірі дұғәгөйлер мен ұлықтарға арналады: « Қазақтың өлісі де дұғадан мақұрым қалды, тірісі де дұғадан мақұрым қалды. Не үшін десеніздер, бұрынғылар айтқан екен: «Құдай қарғаған елдің дұғәгөйі бай болады, ұлығы жарлы болады.// Құдай жарылқаған елдің дұғәгөйі кедей болады, ұлығы бай болады». Дұғәгөй кедей болса: «халқым аман болсын!» — деп, халқының мал-басына тілеулес болады, дуасы жұрт үшін болады. Дұғәгөй бай болса, өз малының амандығын тілейді. Пікір-зікірі шаруа өсіруде, мал тұяғын көбейтуде болады. Ұлығы жарлы болса: «Халықтан қалай алып жеймін?!» — деп, суық та, нади де тұрады. Ұлығы бай болса, өзі тоқ болған соң, халқына ішкізіп-жегізіп, жұрт малына көп сұқтанбайды»⁸. — деп сол уақыттағы саяси-әлеуметтік хал-ахуалдың ауаны ашкөздікке ұрынғанын сөз етеді.

¹ Мәшһүр-Жүсіп Көпеев шығ-ры 1 т. Пав., 2003 ж., «Мәшһүр-Жүсіптің өміріне қатысты деректер. Бірінші нұсқа».

² Мәшһүр-Жүсіп Көпеев шығ-ры 1 т. Пав., 2003 ж., «Қамаралдин қазірет».

³ Сонда болды. — Б. 255-256.

⁴ Мәшһүр-Жүсіп шығармалары. 4т. — Пав., 2004. — Б. 259-261.

⁵ Мәшһүр-Жүсіп Көпеев таңдамалы. — А., 1990. — 124-б.

⁶ Мәшһүр-Жүсіп Көпеев шығ-ры 9т. — Пав., 2006. — Б. 327 («Ғылым және дін» (бірінші әңгіме).

⁷ Мәшһүр-Жүсіп Көпеев шығ-ры 8т. — Пав., 2006. — Б. 266.

⁸ Сонда болды. — Б. 334.

Резюме

Статья «Социальные начала мировоззрения М.-Ж. Копеева» посвящена философскому анализу проблемы человека в произведениях М.-Ж. Копеева. Выявляются факторы, повлиявшие на формирова-

ние его мировоззрения как выдающегося представителя казахской интеллигенции начала XX века. Дается социально-философский анализ кочевой культуры в контексте идей А. Иассауи, Софы Аллаяра, Д. Руми, Абая и Шакарима.

Resume

The article «Social principles of worldview of M-Zh. Kopeev» is dedicated to the philosophical analysis of problem of the person in the works of M-Zh.Kopeev. The factors effected the forming of his worldview as the prominent figure of Kazakh intellectual class of the beginning of 20 century are shown. Social-philosophical analysis of nomadic culture in the context of the ideas of A. Iassau, Sofy Allayar, D. Rumi, Abay and Shakarim is given.

Қ. Н. Тәшенов, ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жалпы білім беретін пәндер кафедрасының оқытушысы, магистр, полиция лейтенанты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МҰНАЙ ӨНЕРКӘСІБІНІҢ ДАМУ БОЛАШАҒЫ

Қазақстанның 2015 жылға дейінгі мемлекеттік экономикалық саясаты экономика салаларын диверсификациялау мен шикізаттық дамудан ығысу жолымен елдің тұрақты экономикалық дамуына қол жеткізуге бағытталған.

Қайта өңдеуші өнеркәсіп пен қызмет көрсету саласындағы бәсеке қабілетті және экспортқа бағдарланған тауарлар мен қызметтерді өндіру мемлекеттік индустриалды-инновациялық саясаттың басты мәселесі болып табылады. Әлемдік экономиканың жаһандануы барысында Қазақстанның ұлттық экономикасы бірқатар мәселелерге қақтығысады. Олардың негізгілері мыналар:

Шикізаттық бағытталу;

- әлемдік экономикамен шағын ғана бірігу;
- ел ішіндегі әлсіз салааралық және аймақаралық экономикалық кірігу;
- ішкі нарықтардағы тауарлар мен қызметтерге деген жоғары емес тұтынушылық сұраныс (шағын экономика);
- өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымның дамымауы;
- кәсіпорындардың жалпы техникалық және технологиялық артта қалуы;
- ғылым мен өндірістің әрекет етуші байланысының болмауы;
- ғылыми-зерттеу және тәжірибелі-конструкторлы жұмыстарға төменгі шығындар (әрі қарай НИОКР);
- менеджменттің экономиканың сервисті-технологиялық экономикаға өтуіне және жаһандану процестеріне бейімделу мәселелеріне сәйкес келмеуі.

Стратегиялық мәселелерді шешу үшін Қазақстан мұнай секторын әрі қарай дамытуы керек. Біздің республика алынатын мұнай қорлары мен газ конденсаты бойынша әлемде 13-ші орынды (2,095 млрд т және 0,7 млрд т сәйкесінше), табиғи газ қорлары бойынша 15-ші орынды (2 млн. м³) және көміртегі шикізатын өндіру бойынша 26-шы орынды алады. Болжамды қорлар мұнай мен газдың 12 млрд тоннасын және газдың 3 трлн м³-н құрайды.

Энергоресурстар, оның ішінде мұнай нарығын болжау ғаламдық экономикалық өсім қарқынына байланысты есептеледі. 2020 жылға дейінгі өздерінің болжамдарында ОПЕК сарапшылары экономикалық өсім көрсеткіштеріне сүйенеді, ол әлемдік өсімнің тұрақты өсімі мен өнімді экономикалық реформаларды жүзеге асыруды жалғастыруға байланысты есептелген.

Аталмыш болжамды аймақтық аспектіде қарастыру неғұрлым тұрақты экономикалық жүйесі бар ОЭСР елдерінен жылдық экономикалық өсімнің 2 %-ын ғана күтуге болатынын көрсетеді ал өтпелі экономикасы бар елдер үшін аталмыш көрсеткіш 4 %-ды құрайтын болады. Болжамды кезеңдегі аса жоғары экономикалық өсім Қытайды қосқанда дамушы елдермен қамтамасыз етілетін болады — 5 %. Сол уақытта қысқа және орта мерзімді болашақтағы экономикалық өсім болжамдары айтарлықтай дәрежеде қайшылықты болып табылады, ол ОПЕК-ң мұнай нарығы дамуының баламалы сценарийлерін өңдеуіне ықпал етті.

Баршамызға белгілі болатындай, нарық сұраныспен анықталады. ОПЕК болжамына көз жүгіртейік (кесте 1).